

DUURSWOLD: OEVERLANDEN SCHILDMEER EN BAGGERPUTTEN

L. Luijten, B.H. Roelevink, J.C. Smittenberg, W. Stouthamer en D. Blok

Excursieleiding: Leon Luijten en Bauke Roelevink.

Datum: 19 juni 2013.

Deelnemers: M. Bakker, D. Blok, R. Bult, M. Salomons, J.C. Smittenberg, I. Somhorst, W. Stouthamer, J. Tonkens, R. Veeneklaas, A. Vos, G. de Vries.

Duurswold

Doel van de excursie waren de veenmosrietlanden en natte schraallanden langs het Schildmeer en in het object De Baggerputten. Beide gebieden liggen in Noordoost-Groningen. In het recreatiecentrum De Otter bij Steendam gaven Leon en Bauke een toelichting op het gebied. In de aankondiging van de excursie is de naam Oldambt gebruikt, maar beide gebieden vallen binnen de historische grenzen van Duurswold. Daarom is de titel van dit verslag aangepast. Het Duurswold ligt in het overgangsgedebied tussen het zand-veen landschap van Zuidoost-Groningen en het kwelder-zeekleilandschap van Noord Groningen. De kern van het gebied wordt gevormd door een keileem-dekzandrug met daarop het bebouwingslint van Harkstede via Kolham en Slochteren tot Siddeburen. Na de laatste ijstijd is dit gebied grotendeels overgroeid geraakt met hoogveen maar soms ook overspoeld door de zee, zodat op en in het veen ook kleilagen voorkomen (Clingeberg 1986). Het gebied is vanaf de 10^e eeuw vanuit het kwelderwallengebied in de noordwesten gekoloniseerd. Door ontginning, ontwatering en brandcultuur zijn de bovenste veenlagen ingeklonken en verdwenen. Omstreeks de 12^e eeuw concentreerden de kolonisten zich in dorpen op de keileem-dekzandrug. In de 18^e en 19^e eeuw is het resterende veen grotendeels afgegraven voor turfwinning.

Schildmeer

Het Schildmeer ligt in de laagte tussen de keileem-dekzandrug en de opgeslibde kwelder-zeekleigronden. Na de laatste ijstijd is deze laagte overgroeid geweest met veen (Schroor en Meijering 2007). Mogelijk is het Schildmeer ooit begonnen als een veenmeer of meerstal en was het via een veenstroom verbonden met de zee. Waarschijnlijk is het door turfwinning vergroot en is er ook invloed geweest vanuit zee. Momenteel is het meer onderdeel van de boezem van het Afwateringskanaal van Duurswold dat bij Farmsum (Delfzijl) uitmondt in de Eems. Het afwateringskanaal en het Schildmeer zijn in de 19 eeuw bedijkt en de omliggende gronden ingepolderd. Rond het meer ligt sinds die tijd een smalle tot brede zoom oeverlanden bestaande uit rietlanden en natte graslanden (Smittenberg 1971). Deze oeverlanden zijn infiltratiegebied. Het boezemwater uit het Schildmeer zijgt weg naar de omringende, lager gelegen polders. In de oeverlanden treedt verdroging en verzuring op.

De oeverlanden zijn voor een groot deel eigendom van Staatsbosbeheer (NMF 1986, Jongman 2003). De laatste tien jaar is het beheer in de rietlanden gewijzigd van een onregelmatig maaien in de winterperiode naar een regelmatig jaarlijks maaien in de zomer. Hierdoor wordt de bedekking van riet en grassen in de vegetatie lager. De bedekking met veenmossen en haarmos is sterk toegenomen, maar er zijn ook vegetaties met een *Calthion* inslag. In 2012 is de flora van de rietlanden geïnventariseerd door Willem Stouthamer. In 2013 is de vegetatie van de oeverlanden opnieuw gekarteerd door Bureau Waardenburg (Inberg e.a. nog niet gepubliceerd).

Voor de excursie reden we met een beperkt aantal auto's naar de parkeerplek aan het eind van de Heerenhuisweg. Vanwege de dreiging van zware onweersbuien besloten we dichtbij de auto's te blijven.

We bezochten de zuidoever aan de westkant van het meer, waar het Afwateringskanaal Duurswold in het meer uitkomt. Hier liggen vier percelen gemaaide rietlanden, die we van oost naar west hebben doorkruisd. De rietlanden zijn behoorlijk soortenrijk met elementen van de verbonden *Phragmition*, *Caricion gracile*, *Caricion nigrae* en *Calthion palustris* met naast Riet (*Phragmites communis*) ook veel Rietgras, (*Phalaris arundinacea*), Hennegras (*Calamagrostis canescens*), Kale Jonker (*Cirsium palustre*), Grote valeriaan (*Valeriana officinalis*), Echte koekoeksbloem (*Silene flos-cuculi*), Grote ratelaar (*Rhinanthus angustifolius*), Scherpe zegge (*Carex acuta*), Tweerijige zegge (*Carex disticha*), Grote wederik (*Lysimachia vulgaris*), Poelruit (*Thalictrum flavum*) en Moerasspirea (*Filipendula ulmaria*). Daarnaast plaatselijk veel Moeraslathyrus (*Lathyrus palustris*) en hier en daar Moerasviooltje (*Viola palustris*) en Rietorchis (*Dactylorhiza majalis* subsp. *praetermissa*).

Dicht langs de meeroever is er ruigte met tussen het riet o.m. Oeverzegge (*Carex riparia*) en Pluimzegge (*Carex paniculata*). Min of meer centraal in de percelen liggen de veenmosrietlanden. Die zijn nog vrij jong, maar hebben onder invloed van het maaibeheer en een meebewegende zode grote oppervlakten ingenomen. De meeste veenmosrietlanden zijn tamelijk soortenarm met dominantie van algemene veenmossoorten (*Sphagnum palustre*, *S. squarrosum*, *S. fimbriatum*) en Gewoon haarmos (*Polytrichum commune* v. *commune*). Op de beter ontwikkelde

plaatsen komen ook *Sphagnum fallax*,¹*S. subnitens* en *S. capillifolium* voor. Opvallend is het zeer veelvuldig voorkomen van de zeldzame paddenstoel *Omphalina gerardiana* (Schubbig veenmostrechtertje). Op één plaats vonden we een zeer mossenrijk veenmosrietland. Daar hebben we de volgende vegetatieopname gemaakt.

¹ Opmerking Dirk Blok: *Sphagnum flexuosum* kan ik niet bevestigen. In de monsters die tijdens de excursie zijn meegenomen zat uitsluitend *Sphagnum fallax*. (*S. fallax* stond vroeger o.a. ook te boek als *S. flexuosum* var. *fallax*, bijvoorbeeld in Margadant-During, vandaar ook de regelmatig optredende verwarring met oudere gegevens). Bij de revisie van de Nederlandse veenmossen door Ad Bouman zijn de paar (oude) collecties van het Schildmeer ook uitsluitend als *S. fallax* benoemd.

Opname veenmosrietland Zuidwestoever Schildmeer, 4^e perceel bij het Afwateringskanaal

Opnamenummer	602165 (pm)	
Bedekkingsschaal	Braun/Blanquet (B,D&S)	
Auteur (code)	J.C. Smittenberg *)	
Datum (jaar/maand/dag)	2013/06/19	
X-coördinaat	249.166000	
Y-coördinaat	587.319000	
PG-syntoncode	Pallavicinio-Sphagnetum	
Lengte proefvlak (m)	3,00	
Breedte proefvlak (m)	3,00	
Bedekking totaal (%)	100	
Bedekking kruidlaag (%)	20	
Bedekking moslaag (%)	95	
Bedekking strooisellaag (%)	0	
Gem. hoogte (hoge) kruidl (cm)	80	
Gem. hoogte lage kruidl. (cm)	20	
Mossen geïdentificeerd (J/N)	J	
Phragmites australis-kl	2m	Riet
Calamagrostis canescens-kl	2m	Hennegras
Dryopteris carthusiana-kl	2a	Smalle stekelvaren
Dryopteris cristata-kl	2a	Kamvaren
Holcus lanatus-kl	1	Gestreepte witbol
Carex curta-kl	1	Zompzegge
Juncus conglomeratus-kl	1	Biezenknoppen
Juncus effusus-kl	+	Pitrus
Luzula multiflora s. multiflora-kl	1	Veelbloemige veldbies s.s.
Peucedanum palustre-kl	1	Melkeppe
Lysimachia vulgaris-kl	+	Grote wederik
Iris pseudacorus-kl	+	Gele lis
Sphagnum fimbriatum-ml	3	Gewimperd veenmos
Sphagnum palustre-ml	1	Gewoon veenmos
Sphagnum subnitens-ml	1	Glanzend veenmos
Sphagnum squarrosum-ml	+	Haakveenmos
Sphagnum fallax-ml	+	Fraai veenmos
Pallavicinia lyellii-ml	2a	Elzenmos
Polytrichum commune v. commune-ml	3	Gewoon haarmos
Polytrichum juniperinum v. affine-ml	1	Veenhaarmos
Polytrichum formosum-ml	+	Fraai haarmos
Polytrichum longisetum-ml	+	Gerand haarmos
Campylopus pyriformis-ml	2b	Breekblaadje
Mnium hornum-ml	1	Gewoon sterrenmos
Pohlia nutans-ml	1	Gewoon peermos
Rhytidiadelphus squarrosus-ml	1	Gewoon haakmos
Brachythecium rutabulum-ml	1	Gewoon dikkopmos
Calliergonella cuspidata-ml	+	Gewoon puntmos

Kindbergia praelonga-ml	+	Fijn laddermos
Hypnum jutlandicum-ml	+	Heideklauwtjesmos
Plagiothecium undulatum-ml	+	Gerimpeld platmos
Calyptogeia fissa-ml	1	Moerasbuidelmos
Cephalozia bicuspidata-ml	1	Gewoon maanmos
Cephalozia connivens-ml	+	Glanzend maanmos
Lophocolea bidentata-ml	+	Gewoon kantmos
Lophocolea heterophylla-ml	+	Gedrongen kantmos
Omphalina gerardiana-ml	+	Schubbig veenmostrechttertje

*) Met dank aan Dirk Blok voor het determineren en/of controleren van de meeste mossen.

Baggerputten

Het gebied De Baggerputten ligt ten zuiden van Slochteren, dus aan de landzijde van de keileem-dekzandrug. Het ligt in een laagte en daar heeft zich een dikkere veenlaag ontwikkeld. In tegenstelling tot de hoger gelegen omgeving is in dit gebied het veen niet afgegraven maar gebaggerd, waardoor een petgatencomplex is ontstaan. Daarom heeft het gebied voor de provincie Groningen ook een cultuurhistorische betekenis. In het kader van de ruilverkaveling Slochteren zijn in de jaren zeventig van de vorige eeuw enkele petgaten opnieuw uitgebaggerd en is een tweetal nieuwe petgaten aangelegd voor de vissport. De aanwezige moerassen, graslanden en broekbossen werden gehandhaafd en de buitenranden beplant met loofbos. Eigendom en beheer werden daarna overgedragen aan Staatsbosbeheer.

Door de ligging in een hogere omgeving komt er in het gebied kwel voor. De graslanden werden eerst onder voorwaarden verpacht, maar vanaf 1983 in eigen beheer genomen, gericht op verschraving (SBB 1988, Bijkerk 2004). De rietmoerassen worden, indien mogelijk, jaarlijks gemaaid. In de graslanden zijn ca. 10-15 jaar geleden in meerdere fasen plagwerkzaamheden uitgevoerd. Hierdoor en door bestaande greppels te verbreden met een flauw aflopend talud, heeft zich onder invloed van de kwel een mesotrafente verlandingsvegetatie ontwikkeld.

Vanaf het parkeerterrein aan de Edsersweg betraden we het gebied. Voorbij het wandelpad doken we rechtsaf de moerasvegetatie in. Al gauw kwamen we in de open rietlanden terecht, waar ook een ontwikkeling naar veenmosrietland gaande is. Van de algemene veenmossoorten troffen we hier opvallend veel *Sphagnum fallax*. Verderop kwamen we in de graslanden met verbrede greppels. De graslanden zijn te typeren als *Calthion palustris* met hier en daar een ontwikkeling richting *Junco-Molinion*. Langs en in de greppels veel Sterzegge (*Carex echinata*) en verder Waterdrieblad (*Menyanthes trifoliata*), Snavelzegge (*Carex rostrata*), Wateraardbei (*Potentilla palustris*), Waterviolier (*Hottonia palustris*), Moerasviooltje (*Viola palustris*) en Holpijp (*Equisetum fluviatile*). Op sommige plaatsen ook een zeer fraaie, tengere vorm van *Sphagnum denticulatum*, die aan *S. contortum* deed denken. Meer naar het noordoosten zagen we in tamelijk recent afgeplagde percelen ook ontwikkelingen richting heischrale graslanden met heidesoorten en Blauwe zegge (*Carex panicea*), Geelgroene zegge (*Carex oederi* subsp. *oedocarpa*), Sterzegge (*Carex echinata*), Kleine zonnedauw (*Drosera intermedia*), Moeraswolfsklauw (*Lycopodiella inundata*), *Sphagnum subnitens* en *Cephalozia connivens*. In het laatste, wat nattere perceel ook weer veel *Sphagnum denticulatum*.

Helaas was er geen tijd meer om vegetatieopnamen te maken.

In dit laatst genoemde noordoostelijke deel is bij een vervolfbezoek door Dirk Blok 9999999999999999 (Wrattig veenmos) gevonden. Het zijn vier groeikernen binnen enkele meters van elkaar en de vegetatie staat onder invloed van (stagnerend) regenwater. Het moet er waarschijnlijk al een paar jaar hebben gestaan. De grootste vlek had een doorsnede van 60 cm.

LITERATUUR

- Bijkerk, W., 2004. Vegetatiekarteringen in Oost-Groningen van de objecten Baggerputten, de Wiede en het Adriaan Tripbos 2003. Altenburg & Wymenga, Veenwouden.
- Clingeorg, A.E., 1986. Bodemkaart van Nederland 1 : 50.000. Bladen 7-Oost Groningen en 8 Nieuweschans. Stiboka Wageningen.
- Jongman, M., 2003. Vegetatiekartering Oeverlanden Schildmeer 2002. EGG consult Groningen, Staatsbosbeheer regio Groningen-Drenthe.
- NMF (consulent Natuur, Milieu en Faunabeheer, min. v. L en V), 1986. Toelichting Beschermd Natuurmonument Schildmeer.
- Schroor, M., J. Meijering, 2007. Golden Raand. Landschappen van Groningen. Stichting Het Groninger Landschap.
- Smittenberg, J.C., 1971. Botanisch rapport over de oeverlanden van het Schildmeer. RUG, Lab. v. Plantenoecologie, Haren.

Snijders, F.L., 1985. Fysische Geografie in de provincie Groningen. Provinciale Planologische Dienst Groningen. Staatsbosbeheer 1988. Beheersplan de Baggerputten 1988-1998. Groningen.

Vos, P.C., J. Bazelmans, H.J.T. Weerts en M.J. van der Meulen (red.), 2011. Atlas van Nederland in het Holoceen. Amsterdam.